те, що я виручу товаришів, якщо ж я не піду, то мені треба одразу «змотувати вудки» і тікати.

Я дістала перепустку з великими труднощами, оскільки на лівий берег зовсім нікого не пропускали. Через цього ж Лютинського мені вдалося дати гроші тому, хто виписував перепустки, і він видав мені перепустку. У чому ж моя перевага? У тому, що я брала перепустку в табір військовополонених, не говорячи, що мій чоловік заарештований. Одержуючи перепустку, я сказала, що отримала дані, що мій чоловік знаходиться у таборі військовополонених, і я хочу відвідати його.

Одержавши перепустку, я взяла свою стару і ми туди відправилися разом. Перепустку я одержала в Києві при міськуправі. В табір військовополонених я ніяк не могла пройти. Весь він був обнесений дротом і потрапити до нього дуже важко. Біля табору я зустріла одного знайомого, якогось Анатолія Новожилова, шофера, що був у формі поліцейського. Цього шофера я добре знала, знала його і моя стара, бо він колись приїжджав до нас. Я зробила вигляд, що ніби не знаю його, і з великими труднощами пройшла в табір під приводом, що мій чоловік військовополонений і я хочу його визволити. У канцелярії табору перерили всі книжки і не знайшли його. Тоді я вдала, що я нічого не розумію і сказала: «Можливо, він де-небудь в іншому місці, тому що він затриманий і знаходиться у таборі». Коли про це дізналися в канцелярії, то одразу мені сказали, що він, напевно, не в таборі, а в польовому гестапо. Я дала одному німцю-поліцейському 500 карбованців за те, що він мене провів у польове гестапо. Треба сказати, що у німців існує система — хабар на хабарі.

(Далі буде)

Ю. А. Мицик (Дніпропетровськ)

Перший український історико-політичний трактат

У відділі рукописів Державної публічної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедріна в Ленінграді (Q. XVII. 220) зберігається рукописний збірник 60—70-х років XVII ст. Він був досить грунтовно описаний наприкінці XIX ст.[1] Тому обмежимося лише коротким оглядом його матеріалів. Ядро збірника становлять три твори: «Навіти» (кінець 60-х — поч. 70-х років XVII ст.) — важлива пам'ятка православної полемічної літератури[2], «Пам'ять...» (1670 р.) і «Пересторога Україні». Тут вміщено також «Літописець» (бл. 1673 р.)[3], невідомий варіант «Діаріуша» Афанасія Філіповича, житіє князя Володимира, копії окремих документів, сентенції, приказки, записи українською, польською, латинською мовами. Основна частина збірника написана українським півуставом двома каліграфічними почерками середини — другої половини XVII ст. Іноді записи робилися чітким українським скорописом того ж часу. Окремі записи виконані пізніше, про що свідчать не

[1] Отчет Императорской публичной библиотеки за 1894 год.— СПб., 1897.— С. 118—133.

[2] Текст «Навітів» повністю опубліковано: Ісаєвич Я. «Навіти» — невідома пам'ятка української публіцистики XVII ст. // Інформ. бюл. Арх. управління УРСР.— 1964.— № 6.— С. 52.

[3] Текст «Літописця» повністю опубліковано: Мыцык Ю. А. «Літописец» Дворецких — памятник украинского летописания XVII в. // Летописи и хроники. 1984.— М., 1984.— С. 219—234.

лише почерки, характерні для останньої третини XVII — другої половини XVIII ст., а й пряме датування, як от: «Сия книга летопись с дедов прадедов, сочиненная фамилиею Дворецких и ныне находится в господыни Дворецкого Василия, значкового товарища; должность отсего — возний подкоморский повету остерского Василь Дворецкий. Се заметки писаны 1770 года, июля 8»[4]. Аналіз збірника переконливо показує, що він був фамільною книгою козацько-старшинського роду Дворецьких. Найбільш відомим представником цього роду був ініціатор складення збірника Василь Дворецький (1609—70-ті роки XVII ст.).

Його батько — Федір Дворецький походив з козаків, а, можливо, й дрібної православної української шляхти; загинув у 1631 р., очевидно від рук польсько-шляхетських карателів, які придушували повстання Тараса Трясила. Василь Дворецький відзначився у роки Визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. Пізніше він — київський наказний полковник, а в 1658—1668 рр. безпосередньо очолює київський полк, причому певний час навіть розглядається як претендент на гетьманську булаву (1659 р.). Кульмінаційними у політичній кар'єрі В. Дворецького виявилися 1663 — 1668 рр. В той час він був правою рукою гетьмана Лівобережної України Івана Брюховецького, якого восени 1665 р. супроводжував у його відомій поїздці до Москви. Там йому було пожалувано дворянство. Як типовий представник козацької старшини В. Дворецький проводив політику посилення експлуатації народних мас. В той же час він послідовно боровся проти загарбницької політики Речі Посполитої, Османської імперії, Кримського ханства, був прихильником збереження союзу з Росією. Коли Брюховецький пішов на розрив з Москвою, Дворецький виступив проти свого патрона. За це гетьман змістив його з київського полковництва і заарештував. Після падіння Брюховецького Дворецький опинився в чигиринській тюрмі у гетьмана Правобережної України П. Дорошенка.

Втікши 13 травня 1669 р. із в'язниці, він через 10 днів був уже в Переяславі, а ще через місяць — приїхав разом із сином Юрієм до Москви, де його було винагороджено. Остання згадка про В. Дворецького міститься у «статейному списку» піддячого М. Савіна, де говориться про те, що колишній київський полковник наприкінці 1671 — початку 1672 р. займався зміцненням містечок під Києвом, куди підбиралися загони польської шляхти. Значне становище займав і син В. Дворецького — Іван, який у 70-ті роки XVII ст. був остерським сотником, а потім, аж до самої смерті 9 травня (29 квітня) 1694 р.,— київським полковим суддею.

Отже, розглядуваний рукописний збірник був фамільною книгою роду Дворецьких і створювався за ініціативою колишнього київського полковника Василя Дворецького, а, можливо, і його сина Івана. Вони ж могли бути і авторами деяких матеріалів. В той же час, виходячи з ряду моментів біграфій В. та І. Дворецьких, сумнівно, що саме вони створила найбільш цінні матеріали збірника, тобто «Навіти», «Пам'ять» і «Пересторогу Україні». Очевидно, це зробила якась духовна особа, близька до Дворецьких. Анонімний автор чудово знав і «святе письмо», і праці християнських богословів, і «Хроніку Сарматії Європейської» (Краків, 1611) О. Гваньїні й інші твори. Він був патріотом України, виступав палким оборонцем православної церкви, становище якої на правому боці Дніпра після Андрусівського перемир'я 1667 р. різко погіршилося. Всі три пам'ятки написані в публіцистичному дусі і тісно пов'язані між собою, як, до речі, й з деякими іншими матеріалами збірника. Водночас кожен із згаданих творів має суто власне

[4] Держ. публ. б-ка ім. Салтикова-Щедріна (ДПБ). Відділ рукописів. Q.XVII.220, арк. 134.

призначення, порушує своє коло проблем. Так, у «Навітах» описується тяжке становище православної церкви на Правобережжі, де правлячі кола магнатсько-шляхетської Речі Посполитої поспішали реставрувати старі порядки, що існували тут до Визвольної війни. «Пам'ять», по суті, являє собою, меморандум до російського царя Олексія Михайловича.

Тут викладаються конче необхідні заходи, яких, на думку автора, треба було вжити, щоб не допустити повного занепаду й загибелі православної церкви на Правобережній Україні і в Білорусії. У цьому творі проводилася думка про необхідність укладення нового мирного договору з Річчю Посполитою, який гарантував би повноправне становище православної церкви на українських та білоруських землях, анексованих Польщею.

«Пересторога Україні» (1669 р.) написана в іншому дусі: вона адресувалася козакам, насамперед козацькій старшині, а до того ж це — перший в історії української суспільно-політичної думки публіцистичний трактат, що має світський характер, у чому й полягає його унікальність. Він висвітлює невідомі сторінки в історії української історіографії та літератури, дає можливість переглянути або скоригувати деякі традиційні уявлення про шляхи їх розвитку.

«Пересторога Україні» створена у годину тяжких випробувань, що випали на долю українського народу. Після Андрусівського перемир'я 1667 р. на Правобережжі реставрувалася влада Речі Посполитої, посилилося феодальне гноблення на всіх українських землях, значної шкоди завдали й безперервні війни, татарські набіги, а також чвари між різними претендентами на гетьманську булаву. В цей же час з новою силою постала загроза з боку Османської імперії, яка робила останню значну спробу стати гегемоном у Європі, завоювати Україну та частину російських земель. Опинившись у тяжкому становищі, гетьман Правобережної України П. Дорошенко шукає союзу з Туреччиною, розраховуючи на її допомогу в об'єднанні під його владою всієї України.

Перед загрозою неминучої війни ряд відомих політичних, релігійних та культурних діячів України (Л. Баранович, І. Галятовський, І. Гізель, П. Кохановський, А. Радивиловський, Ф. Софонович та інші) розгорнули боротьбу проти загрози турецько-татарської експансії, докладали всіх зусиль до того, щоб розвіяти ілюзії, викликані у значної частини козацтва Петром Дорошенком. До грона блискучих українських публіцистів другої половини XVII ст. приєднався й анонімний автор трактату «Пересторога Україні». Чимало важливих ідей, висловлених на той час і пізніше у фундаментальних працях Л. Барановича, І. Галятовського та інших, викладалося у трактаті стисло, популярно, емоційно. Не випадково відчувається близькість у стилях «Перестороги Україні» та славнозвісного «Треносу» Мелетія Смотрицького. Твір цей написаний українською мовою, близькою до народної. Тому кожен міг легко прочитати і засвоїти його провідні ідеї.

Програмні настанови автора, його світоглядні засади вже висвітлювалися нами [5]. Тому варто спинитися лише на деяких моментах. Автор «Перестороги Україні» ніби розвиває відомі ідеї Б. Хмельницького, висловлені ним у промові під час Переяславської ради. Він переконливо доводить усю безперспективність і згубність орієнтації на Річ Посполиту, Османську імперію, не кажучи вже про Кримське ханство, на конкретних історичних прикладах показує тяжке становище народних мас на Правобережній Україні під владою магнатсько-шляхетської Речі Посполитої, молдаванів та болгар під пануванням Ос-

[5] Див.: Мыцык Ю. А. Украинский историко-политический трактат 1669 года как памятник публицистики // Актуальные историографические проблемы отечественной истории XVII—XIX вв.— Днепропетровск, 1982.— С. 84—101.

манської імперії тощо. Дуже різко засуджуються в трактаті П. Дорошенко та інші прихильники орієнтації на Туреччину. Водночас автор аргументовано обстоює необхідність російсько-українського союзу як єдиної гарантії безпеки українського народу та української православної церкви. При цьому він аж ніяк не спрощував усіх складностей перебування України під берлом російського царя («зла і тяжка москва Україні...»), добре пам'ятаючи про антифеодальне повстання на Лівобережній Україні проти царських воєвод (1666 р.), однак з огляду на загрозу турецько-татарської навали вважав недоцільним розвивати цю тезу. Чимало уваги приділено в трактаті гострій критиці гетьманів України, козацької старшини, чвари всередині якої несли народові тільки горе. Вражений тяжким становищем України, автор у полемічному запалі висловлює навіть певне розчарування наслідками Визвольної війни, що деякою мірою споріднює трактат з літописом Самовидця та Хмільницьким літописом. Виразно відчувається в аналізованій праці намагання захищати інтереси правлячого класу, насамперед української церковної верхівки, негативне ставлення до антифеодальної боротьби трудящих, що було типовим для дворянської історіографії, і навіть критичне ставлення до козацького стану. Автор трактату був переконаним монархістом, його оцінкам притаманні антидемократизм, провіденціалістські установки.

З усього вищесказаного можна зробити такі висновки. Людина, яка написала «Пересторогу Україні», належала до панівного класу і обстоювала інтереси насамперед вищого православного духовенства, що наклало свій відбиток на зміст трактату, зумовило наявність у ньому деяких суперечливих, інколи навіть реакційних положень. Водночас варто відзначити, що автор цієї праці був полум'яним поборником об'єднання України з Росією, активно боровся проти ідеологічної експансії Ватікану, унії та католицизму, агресивної політики правлячої верхівки Речі Посполитої, Туреччини та Криму, антинародної політики деяких гетьманів. Саме ці риси «Перестороги Україні» визначають її місце серед інших творів української публіцистичної літератури XVII ст., тим більше, що вона — єдина світська публіцистична праця, перший історико-політичний трактат.

Вплив «Перестороги Україні» на суспільно-політичну думку другої половини XVII—XVIII ст. є незаперечним. Досить порівняти концепцію анонімного автора з певними моментами концепції С. Величка. Отже, «Пересторога Україні» є важливою пам'яткою суспільно-політичної думки України і тому заслуговує на опублікування.

Текст «Перестороги Україні»[6] друкується за правилами транслітерації. Зазначимо, що чіткий півустав, яким написана пам'ятка, дає можливість проставити твердий та м'який знаки наприкінці слів, і тому їхнє вживання зберігається в оригінальному вигляді. Нерідко твердий знак виносився над рядком і зображувався відповідним значком.

У такому разі при публікації виносний твердий знак передається курсивною літерою. Зберігаються літери «ѣ», «і», сполучення «оу». Автор «Перестороги Україні» послідовно вживав літеру «є» там, де сьогодні читається «е» і «є». Виходячи з цього, дану літеру передано як «е». Виносні літери подаються у рядку і позначаються курсивом. Титла над скороченими словами не зберігаються, скорочення не розкриваються.

Одержано 04.10.88.

[6] ДПБ. Відділ рукописів. Q. XVII. 220, арк. 63—74.

Пересторога Украини

утрапенной днѣпровой, що еѣ до уваги, поки до остатку не згине, взяти належит, а зъ такихъ причинъ и прикладовъ, що посполите и пожитечне привовѣдают: хто не былъ в трудностях, той простакъ правый, гдыж и мдрому пригода ест особлива наукою потим. Такая привовѣст ест посполита и пожитечна кождому.

Прето наша Украина [1], рачей в ней панове козаки през лѣтъ двадцят, узнавши много злого и добро, повынни бы для себе самых уважит собѣ, то межи, якъ и мы, манархами седятъ и до якого кресу приходят, иж такъ много барзо набывши скарбовъ, а не маютъ их нѣчого, анѣ сыли.

Такъ много завоевали мѣст и селъ полных люде, а теперъ пусте, ледво сотня част зостаетъ.

зв. Прудко напродъ згоди фортецъ уставов // послушенства в собѣ не учинили и учинити не могутъ, тилко невынне в собѣ лупѣзства, забойства, збродньѣ, несправедливости велыкие умножили.

Людей мдрых в писмѣ свтом и в дѣлахъ военных и Пна Бга ся боячих, ненавидятъ, еще ж выкореняют, не знаючи, що писмо свтое мовыт: иж болшей може мудрост, нѣжли глупа сыла.

Таяж Украина рефунуми, ани вспоможеня в манѣту, ани в люд ниодколъ не мает.

А всѣм околычным монархом зазлыла и на себе обрушила и до згиненя з мѣстцами свтыми близка ест за злости, тилко час еще не пришолъ, ведлугъ судовъ Бжиих.

А що не менша, иж суду и справедливости укривжоным ближиым, | и вдовам, сиротам и мѣстцам свтым, ведлуг правъ Бжиихъ // и людзских нѣгды не чинятъ.

А вшелякие збродньѣ и кривоприсязства и несправедливости плодитъ дорожынъ непотребных и мѣръ несправедливых не престерѣглит. Зайзрости и глупства в той же Украини: еденъ другого без суду и невынне, иле ж дае зрадою, забываетъ, рабуе, уряди, хочъ другый неумѣетный и негодный, и праложенства отимуе.

Станъ духовный за нѣзащо мает и оприму е и утискуетъ, домы Бжие зноститъ и иншие убожитъ и профонует, за що ся найвышший срого на такихъ народахъ, яко о тымъ явне соут писма свтые и приклады мститъ звыкли.

Тая ж Украина нензна для своей волѣ, собѣ на помочъ часто | зв. въпровожае до себе поганина татарина, который вмѣсто помаганя // Украину внѣвечъ в людех и во всем нищитъ и губытъ, наветъ и тых власне *, которые им голдуютъ.

А надто сут и такие в народѣ украинском, же своих хрстиян татаром и туркомъ сами у вѣчную неволю выдают, що и сами гетманове чиныли для того, абы несправедливе сами над Украиною пановали и гетмановали.

Тая ж нерозумная Украина, що роз ся, то сюди, то туды до монархов розных перекидается, впят им ребелѣзует, а за тое сама барзо шкодуе и знищѣла, нѣжли кого иншого звоевала.

И то бовѣм зле и не годится хвалити украинцом, иж гды з монархою яким, що доброго старши их постановятъ, то меншиѣ без слушнои причини рекратует и на старших [хоцъ иншому нѣт ся злого не дѣе и добре ся мае], выегрозыт здрадою и кнуе и их забывает. // Тая ж Украина хотѣла быт, яко околычніе монархии пановат, тылко за такіи злыи свои поступки и за свою подлост нѣгды не доказала и не докаже,

---

* Слово «власне» написано над рядком.

овшем на злый гакъ монархомъ старожитним от Ба постановленым приходит.

Бо у монархов послушенство и моцъ, порядки и скарбы, молытвы, ялмужны. А в Украинѣ, яко межи быдломъ, нѣчого того не машъ, тылко то, же ся колотятъ, але то до короткого им часу [поки ся з собою досконале монархове не згодят], служит.

Кгдыж еслы Украина що доброго собѣ не справила, анѣ пановатъ и радит собѣ не умѣла за старого Хмелницкого, гды незличоные скарбы, интрати, мѣста и села, и що мѣла поготову, юж теперъ свобод и жаднои речи, якои жадает, сподѣватся не може од жадного монархи,
65 зв. же ся им // зневѣрила не раз. А сама знишчала и порознилася.

А же през лѣтъ двадцат не отдалася Украина поляком, а през лѣтъ шестнадцят москвѣ [2], и не выжебрала там, чого хотѣла, овшем, в легкост усѣмъ пришла.

Теды и у турчина жадного фавору не узнает, бо турчинъ за найпервшым бунтом и за датком якого украинского своеволника, полкне Украину, яко негдыс Константинопол и Волохи и иншии земли и народы, которым зразу турчин, рекомо, яко теперъ Украинѣ помагал и служил.

За що теперъ турчиновѣ Константинополъ и иншие народы, не тилко яко звычай служит, але праве и въ ярмах ходятъ, яко млиновое
66 камѣнъе на шиях своих уставичне утрапение носятъ. //

Еслы ж хрстіянин ани сам, ани его жена, ани дѣти, ани скарбы, ани вѣра неволна, еще ж турчин хрстіян псами титулуе.

Того ж знат Украина неуважна и собѣ ** прагне, що и отримае, бо ся певне не одоймуе, гды на еи турки повстанут з леда причини колысколвек.

Болшые то были народ, которых пожерлъ турчин, нежелы Украина, ани однялися турчиновѣ нѣколы.

Тѣшится Украина з того, же собѣ обецуе помочъ од турчина, лечъ тая помочъ на зъгибелъ Украинѣ и вшелякого хрстиянства чигаютъ и омылна ест.

Албо вѣмъ гды внийде турчин въ Украину, не будет ся питатъ де нѣ о що Дорошенъка и жадного козака, що ему уподобает, то буде
66 зв. чинит и братъ мѣста до остатнего замку, а людей одъсилати // в тяжкие и найокрутніѣ ярма.

Еслы тежъ Украина пойдет турчиновѣ на послугу помочъ колы, або за Дунай, зтамтол юж утѣкат и дома побыват и жоны зь дѣтми оглядат, пне козаку, ани думай; як там залегти мусишъ, пне козаку, навѣки.

А мѣста и вси украинские пойдутъ туркомъ надѣлъ вшелякий, а поневаж Украина в такых трудностях од лѣт килкодесятъ пливает, то би завчасу пред своей теперъ остатней згубы поратованъе, якое собѣ упатрила а такъ бы в собѣ мовила:

«Зла и тяжка москва Украинѣ, а поляки совите тяжкиѣ!».

Але турецкой и татарской злости и тяжпру, ани конца не буде, бо там не тылко вѣргать, але и мругатъ не дадутъ и не волно не
67 тылко Дорошенкови // и по ным иншим гетманомъ, але и жадному козаковѣ и законъныковѣ.

Презъ турковъ абовѣм всѣ хртіяне русъские и домы Бжіе барзо нѣжли од поляков [яко и в Константинополю] погинут.

А иж з тых трох монарховъ жадному отнятися, анѣ своей згубы уйти Украина не может.

Прето слушна, абы одного зъ тых за пна обрати собѣ мѣла, иле того, зъ которимъ естъ однои вѣры, нуже ся на разъ спробовала.

А меновите вѣрне и моцно ся привязати ражу до цря московского, яко одного на свѣтѣ и потужного во всемъ монархи православного, ко-

** Слово «собѣ» написано над рядком.

торый ся и безъ даны и безъ панщини з Украины обыйдетъ и волности
зв. даетъ, яких тылко хто прагнетъ. // А гды бы при цри московскомъ Украина, [ачъ *юж* спустошала], зостала, не за длугый бы час во всемъ обфитовала и вшелякимъ народомъ, яко за святого Владымера [3], страшна бы была и користы и славы велыкой бы мѣвала. Быле тылко судовъ и уставовъ Бжих и царскихъ престерѣгала, а лупѣзства закономъ заказанѣного занехавши, во всѣхъ справедлывостяхъ свтых и присягъ своих стереглы и вѣрне царевѣ по его указу служили, бо без порядку и послушенства не може бытъ добре въ Украинѣ и нѣгде. А такого зъедноченя Руси боятся барзо вшелякие народы: турки, нѣмъци, орда и поляцѣ.

Належит и то взяти до уваги Украинѣ // , же гды и предъ тымъ бывала часто громлена, теды вь царствѣ московскомъ украинцѣ прибѣжище мѣвали, такж греки, и мѣстца стых тамъ вспоможеня брали *, бо теж инъде и не маш где.

А в ты военные лѣта подъ Каменцемъ Подолскимъ або Жванцемъ [4], гды поляки од козаковъ орду одлучили, а собѣ перенаняли.

В той час, бы царъ московский на прозъбу и присягу козаковъ не узычилъ своей на обороне Украине сыли, певне бы въ Украине вшелякие мѣста и домы Бжіе мечем и огнемъ знесены были.

Так же и на Дрожиполи [5] царемъ ся, то ест московскимъ, и его войскомъ, Украина ратовала. Тым же и поде Львовомъ або Тернополъемъ [6] защитила.

А подъ Чудновомъ [7], гды войска козацкие, не дбаючи на свои
8 зв. присяги, цря // зрадили, а московское войско згинуло. Теды презыдия московска в той час Украину од остатного упадку оборонила, чого украинцѣ невдячними ся стали и присяги свои зламали. А таковои доброти за свою зраду певне одъ турковъ бы, яко о цря, не узнали.

Годытся прето и слушне цѣлей Украине пристатъ знову до московского цря, которому такъ много крот присягали и голъдоват ему вѣрне, поки стане свѣта, обликовали. А затымъ русы жаденъ ся народъ губытъ не покуситъ, овшем примыря кождый проситъ буде, яко было за Володымера стого, [яко цря московсъкого] монархи руского и потужного.

9 А що царъ московскый Волын и Литву // опановавши, мѣл примат и то мусил [дознавши не раз козацкои зради], з поляками ся еднат и им завоевану землю и мѣста отдатъ и Киевъ во отдание назначилъ. А мусилъ то учинит, же ему Украина [хоцъ не безъ даны лѣтъ килканадцятъ дармо бороныл], не хотѣла послушна быт, анѣ жадней дани даватъ и на радах царских переставатъ.

Вшелякие во инътрати украинци на себе брати, одъ чого шалѣючи, яко народъ простый и безърозумный, внѣвечъ ся пооборочали. Пановат бовѣмъ им не можна и жаденъ монарха того им не позволи, аби простий народ монархом мѣл бы ровным сусѣдомъ, чого и Бг не дал простаком. Кгдыж украинцѣ такого ест розуму благого, же хотѣли быт,
9 зв. що неподобна, абы // над ними не было монархи жадного, ани звѣрхности якой, которая бы не припустила безъ караня злости жадней, чого еднакъ доказат не будет могти. Злодѣяние бо превращаетъ и сылных престоли, яко писмо свтое мовитъ.

Не дивоватся теды, же царъ московскый одъступил мѣст завоеванных и Киевъ; для козацкои то зрады и несфорности такъ учинити мусѣлъ.

В томъ тылко цря московского вына, же уступуючи полякомъ мѣста завоевание, не хотѣл, чи не умѣлъ, чи не моглъ амністией людемъ военнымъ и невоеннымъ, духовнымъ и свѣцкымъ вымочи и от преслѣдованя народу русского и вѣри грецкой и православной [кото-

* Слово «брали» написано над рядком.

70 ра не зъ Рымомъ *ест* въ едности] // трактатами обвароват, бо такие речи иначей не могут ся моцне обвароват, тылко на трактатах тых, которые зъ собою войну точатъ. Прето цръ моглъ бы обвароват прикладомъ лютров которые завъше первшый пункт о вѣры, хочъ въ инше панство на трактати подают.

Що и в Торунію недавно учинили, яко о свою вѣру афектовали, отримали, бо им тая цѣлост у вѣри их кролъ и сенаторовѣ навѣки попрысягнут мусили и мешкают теперъ спокойне, безъ нагабания. Збывают поляки а навет и наши, котори правѣ старожитности не свѣдомы, же цръ московскый въ чужемъ панствѣ, яко радыт, такъ и
70 зв вѣри вароват не може. Который ся зас знае на рѣчах, той // повѣдае, же може з тых рацый.

Першый приклад ест о тым, вышъреченый лютерскый. Такъже въ Кролевцу и въ розных нацѣях рымских, же свою вароват здавна вѣру.

Другая рація, же руские панъства поляком пришли сукцессіо и варовано им вшелякие волности, ест о тымъ привилеи и кройнікы.

А тых панствъ ест лентімусъ сукцесоръ и цръ московский, бо того продокъ власный был стый Владимеръ и другіе ксенжства, которые в той же вѣры, яко он был, цркви и розные фунъдацые в рускых землях своих фундовали и в ных тѣла свои зложили. Сукцессоровъ
71 своих до досит чиненъя фундаціамъ их и стерегутъ под анафемами // облиговали.

З тых рацый [и з иншых голый се кто жлозе * о не въложит в голову, из писма стаго постарамся] справедливе осудит, же цръ московскый может ся застановит о вѣру православную и въ панствѣ полскомъ народовѣ рускому.

А принамнѣй в тых мѣстах, которых завоевал, а есще за держави своей не отдалъ пред уступенъемъ теды их полякомъ может кондиціями под нарушенемъ пактов Руси, противко вшелякым навѣтом вароват, що еднак не може москва варованіемъ обвароват, гды не будет у цря его млсты люде зъ Малой Руси, вѣдоми Божих и людзскых и розных монарховъ правов, уставов и преслѣдованъя през поляков Руси, бо поляки, яко мудрие, завше москви и руси, яко невѣдомым
71 зв. правъ // навѣтовых, ошукают, леда малымъ словомъ.

А що Дорошенъко жадает жебы црь, его млст, презідія з Украины звѣлъ, того он неслушне, яко и сам не знае, чого жадает, бо гды бы не президія црска, певне би юж поляки украинцомъ и на Запорожю высидѣт ся не дали и не дармо, тилко за присягую и прозбую козацкую, царъ его млст до Украини ся інтересуе, а волности, якие хто потребуе, надае, кто ему тылко вѣрне голъдуе. Що обачит може кождый поза граніцею московскою, якъ живут украинцѣ на волностях, обфити во всемъ.

А яко ест певна, так кождый признае, же козаки сами Украину згубыли, до спустошенъя своим нераденіемъ и глупствомъ приправили,
72 анѣ еи утрімаючи и радячи //, яко инъши моудрые народи, Украиною не могут и не умѣютъ.

Для того потреба, абы козаки едностайне и прудко слали и писали до цря московского, поддаючися ему вѣчне, а при тым и то доложит въ той сенсъ:

«Же ты, пресвѣтлый црю, поневаж с поляками учинилес зъгоду, а им отдалес завоеванъную землю, а на трактатах, принамнѣй писмом, вѣры православной и црквы Бжой и народу руского, абы не были в гонении и разорениѣ, не обваровалес.

Для того ся Украина рознит и рвет, и тобѣ, црю, голдоват цале не може и до турков ся почасты схилятся мусѣт. А скоро обваруешъ вѣру и все, що належитъ вѣры и церквамъ и вшелякому народовѣ

---

* Це слово, зміст якого неясний, написано поверх рядка.

72 зв. ведлугъ пактов гадяцкых, або и варованой если // будет при цру, завше украинцѣ послове, теды тобѣ вся Украина вѣчне и вѣрне голдоватъ будет и всѣ того прагнем, абысмо за пана тебе православного монарху собѣ мѣли.

А тилко пилно то вароват Украины треба, же ся не треба седѣт и убезпечат на турецкие и татарские обороны, бо поляцѣ коликолвекъ, если не мечем при помочи московской, теды дан зь кролевства полского по(с)тупивши, туркомъ и татаромъ одлучит их од украинцовъ, же не будут козакомъ помогат туръки і орди.

А коли й так буде, гдеж ся въ той час украинцомъ подѣт, юж анѣ до поляковъ, ани до москви им не буде видъно, тилко гинут зо
73 всѣмъ здоровъемъ и з маетностями прыйдет. //

А до того юж пришло было Украинѣ лѣт тому шестнадцят, якъ под Званцемъ або Каменцем орда козаков одступила, а до поляковъ ся прилучила на згубу козаков и всей руси.

Въ той час, гды бы не цръ московский Украину, принял въ свою оборону, теды бы украинцов юж до того часу житіе было тѣсно. А рачей и дѣти бы их живо орда и поляки не зоставили. Прето украинцомъ завчасу до цря его млсти прилучит бы ся потреба и причин злых болше юж не дават монархом хрестиянским, овшем их блага, поки не наступятъ на Украину зо всѣх сторонъ потужніе войска полскіе, литовскіе и московские зъ нѣмцами, що конечне быт мусит за бунъти украинцовъ.

А хот на який час прийдутъ прутко на помочъ украинцом оръды и турки, еднак и тые нѣчого доброго не справят, тилко спустошенъя
73 зв. Украини учинят, // бо кождый зъ тых войскъ мусит узят ѣсти и пит, и въ полон, также и под мѣчъ.

Що коли дознае и обачит, не один мовитіме: «Волѣл бымъ дан дават, або вѣрне служит, або панщину робыт, нѣжли на такый гакъ приходит». А не минет то украинцовъ, и незадовго поткает, если ся далей монархомъ хрестіянскимъ спротивятся будоут, а въ подданствѣ быт не схотят, саме их зъбродне и несправедливосты погубят, же ани Бга, ани зъвѣрхности не знают, а ближным своим и домом Бжімъ лупѣзства и кровопролитя невинне крови, безъ судов чинят, а самы ся рознят и на килка частый ся дѣлят.

А за такую злую козаков справу болшая наступила от поляков зъгуба цркви Бжой и православію въшелякому въ кролевъствѣ полскомъ и в князствѣ литовскомъ, що ся свѣжо стало в року нинѣшн-
74 нем // первая тісяча шестсот шестдесят девятомъ, въ мѣстех полских Витебску, в Могилевѣ, въ Белъзѣ, Замостю и инших мѣстах, где вшелякие цркви православные на унѣю обернены, а православныхъ мѣщанъ зъ мѣст выгнано, а иншых помучено, же вшелякие маетности злуплено, а инших на горло осужено. А тым примусилы, же ся немало людей вѣры грецкой православной изрекли и одприсягли и на себе записы и зарубки далы и з примусу приступилы до вѣры, до унѣи, вѣры рымской.

Що и въ Киевѣ и во Украинѣ буде, если полякы Киевъ озмут, а москва зь Кіева уступят, од чого, Пане Бже, тылко заховай. А рус всю зъ цремъ московскымъ, якъ найпрудшей, зъедночи, а найбарзей для вѣры и хвалы своей бозкей.

Аминь.

ПРИМІТКИ

[1] Термін «Україна» невідомий автор вживає досить послідовно, але за всіма ознаками переважно у звуженому значенні, щодо правобережжя Дніпра. Більша частина тогочасної Правобережної України контролювалася тоді адміністрацією гетьмана П. Дорошенка.

[2] Автор має на увазі Зборівський мир, укладений між повстанцями Богдана Хмельницького та Річчю Посполитою у 1649 р., а також («през літ шестнадцят») об'єднання України з Росією.

[3] Святий Володимир — київський князь Володимир Святославич, який правив у 978—1015 рр. В його часи було завершено об'єднання всіх східнослов'янських земель у складі Київської Русі. Князювання Володимира було кульмінаційним пунктом в історії Київської Русі, періодом її найбільшої могутності.

[4] Мається на увазі битва під Жванцем наприкінці 1653 р., коли карателям короля Речі Посполитої Яна Казиміра вдалося уникнути розгрому від повстанців Б. Хмельницького внаслідок сепаратної угоди з кримським ханом Іслам-Гіреєм III. Ця чергова зрада Іслам-Гірея призвела до остаточної ліквідації воєнного союзу між повстанцями і Кримським ханством, спрямованого проти Речі Посполитої.

[5] Дрожипільська битва (битва на «Дрожиполі», під Ставищами, під Охматовим) мала місце у січні 1655 р. Тяжка битва російсько-українських військ під проводом Б. Хмельницького і В. Б. Шереметева з польсько-кримськими військами С. Потоцького й Камамбет-мурзи закінчилася, як свідчать сучасні дослідження, перемогою над карателями (Санин Г. А. Отношения России и Украины с Крымским ханством в середине XVII века.— М., 1987.— С. 144). Автор «Перестороги Україні» неправильно змальовує битву як успішну в цілому для польсько-шляхетських та кримських військ.

[6] Всупереч очевидним фактам автор «Перестороги Україні» бере під сумнів успішну кампанію 1655 р. Восени 1655 р. російсько-українські війська розгромили польсько-шляхетські загони під Бучачем і Городком, обложили Львів, взяли Люблін тощо. Жодних серйозних труднощів військо Б. Хмельницького восени 1655 р. на Західній Україні не зазнавало.

[7] Маються на увазі битви під Любаром і Чудновом у вересні — жовтні 1660 р. 17 жовтня 1660 р. Юрій Хмельницький підписав Слободищенський трактат, який передбачав відрив України від Росії і перехід під владу шляхетської Польщі. Його війська перейшли на бік Речі Посполитої, і російські війська Шереметева мусили капітулювати.